

17116

891.99

U-30

№ 20 03

8911.99

№ 8877

U-30

Է. Լ.

ur

Ս Ա Յ Օ

91
1001

պօէմա

ՀՈՒՂԻ

Տպարան Ա. Մ. Մահաշուի-Յակոբեանցի

Типография А. М. Мугдусіакопова.

1897

Доволено пензурою. Тифлисъ, 23 августа 1897 года.

Տարադում տպագրեց Ա. Լ. Սաֆո
պօէման: Դեռ այդ գեղեցիկ երկի տպա-
գրութիւնը չէինք աւարտել, երբ նոյն
հեղինակից ստացանք թագմանթիւ փոփո-
խութիւններով **երկրորդ ընագիր Սաֆօն**, որ
անհամեմատ լաւ էր ստեղծագործած
նախկին ընագրից: Չը կամենալով մեր
ընթերցողներին զրկել այդ սիրուն եր-
կից եւ անյարմար համարելով **Տարա-**
դում կրկին նոյն պօէմը տպագրել, թէեւ
հիմնական փոփոխութիւններով, նա-
տակայարմար համարեցինք առանձին
գրքով լոյս ընծայել **Սաֆօն** երկրորդ
ընագրից եւ նւիրաբերել մեր ընթեր-
ցողներին:

Տ. Ն.

Ս Ս Յ Օ

Պոէմա

«Sappho de Mitilène, poétesse inspirée de l'amour; elle se serait précipité dans la mer du haut du rocher de Leucade, parceque le beau Phaon l'avait dédaigné...»

Histoire Grecque.

I

Ինչպէս երազ գարնանային
Մի գիշերուայ մեղմաշունչ,
Ինչպէս ըստեր գերբընային
Մի գիցուհու ոգեշունչ.
Թեթևաքայլ՝ նման վայրի

Լեռան վիթին սևաչեայ,
 Իրանն նազիկ ու չինարի,
 Մենակ, տխուր, հըրաչեայ—
 Նա թափառում էր մոլորած
 Անտառներումը թաքուն,
 Արևասփիւռ, համատարած
 Գաշտերի մէջ կիսաքուն:
 Ափին զըլարթ ու մշտախոյս
 Գետակների էր նստում,
 Ափին ծովի մըրըկայոյզ
 Մոլորաքայլ պըտտում:
 Գա՛ նա՛ էր, այն չքնաղ Սաֆօն,
 Որին ժամին հիացման
 Տըւեց պարզև մեծն Ապօլօն
 Անմահ քընար սքանչացման:
 Եւ աւիւնըն ըզմայլանքի
 Եռաց սրտում երգչուհուն
 Եւ ջերմ խանդը գուրգուրանքի
 Տիրեց այդ նոր դիցուհուն:
 Հնչիւն քնարն՝ նրան հնազանդ՝

Խառնում էր իր հառաչը—
 Ասես սիրոյ քաղցըր աւանդ,
 Ասես վերջին իր պաչը—
 Մեղեգիի պէս ներգաշնակ
 Հառաչի հետ զեփիւռի:
 Նա Հեծեծում էր ցառնակ՝
 Թաւուտ խորումը ծառի
 Ու մեղմ սուլող եղեգներում,
 Հեծեծում և սահելով
 Ծովի երեսն՝ այնտեղ մարում,
 Կարծես դողով՝ ալիքներում
 Իր գաղտնիքը պահելով:

II

Սափօն ափին՝ այն մշտախոյս
 Գետակների էր նստում,
 Սփին ծովի մըրրկայոյզ
 Մոլորաքայլ պըտտում:
 Շուրջը պճնըլած տարածւում էր
 Հէլլադայի բընութիւն:
 Պայծառ ու ճոխ՝ նա բացւում էր
 Իբր հըմայիչ թովչութիւն
 Սրւի տակ մի ջերմակիծ:
 Թափում էին վառ երկնքից
 Թռչունների խմբերը
 Բազմատեսակ երգերը:
 Շարժուն սփռոցն անհուն ծովի՝
 Շնչի տակը փափուկ հովի՝
 Դանտէլներովն իր փրփուրի
 Զարդարում էր պերճ ափերի

Կողերն անդորր, լըռակեաց:
 Այստեղ՝ ժայռ էր մենակեաց՝
 Մըռայլ, խորհող մի տեսքով՝
 Կախւած ջրրի ջինջ երեսին:
 Այնտեղ՝ սուր էր մերկ կըծքով,
 Նըման յանդուգն մի հերոսին,
 Ծովի ծոցը գալիս խըռում,
 Մինչ իշխում էր կատարով
 Ու եղբերքով երկայն փռւում՝
 Իր թարմաշունչ դալարով:
 Հեռուն՝ հնչիւն ոստումներով,
 Ազատութեան խոստումներով,
 Փրփրադէզ ու սողալով,
 Յանկարծ գետակն գուրս էր փախչում
 Զորամիջից, ծովը թռչում,
 Արագ առաջ լողալով:
 Բայց երբ Եւան գուրկ դըրախտից՝
 Զըկար սփոփանք Սափօյին,
 Վիրաւորւած իր սև բախտից՝
 Մտքերն ուրիշ տեղ էին:

Նըրան թախիժն էր հալածում,
Սիրոյ հուրն էր բորբոքում,
ձակատագիրն էր հարւածում
Եւ կսկիծը մօրմօքում:

III

Եւ նա նստած ժայռի գլխին —
Ծովը նինջով համակւած—
Չար Սմուրի չար աղեղին
Թոյնովն հոգին վարակւած,
Մի ջրղային թեթեւ մատով
Իր քնարին է զարնում.
Զգացումն թռիչ է առնում:
Եւ ձայները բուռն կարօտով
Հեծեծում են, աղաչում,
Արտասւազին ու ջերմ խանդով
Լալիս, լալիս, հառաչում:
Մերթ կենդան, վսեմ, ուժգին,
Մերթ քնքոյշ են ու տխրագին,
Մերթ մեռնում են խոր հառաչով,
Նորից դողում հոգու ճիչով,
Մերթ խուլ ողբով հեկեկում,

Արտապատառ փոթորկում,
Մերթ յուսավառ մի թռուիչով
Խորասուզում եթերքում...
Յանկարծ կարծես անյուս մտքից
Խալթւած՝ նա վեր է թռչում:
Քրնարն ընկնում է նրա ձեռքից,
Արցունքն այտերը թրջում:
Եւ թափառում է նա մոլոր
Անտառներումը թաքուն,
Գեղանիստ ու մշտադալար
Հովիտներում կիսաքուն...
Բայց ահա նա, չքնաղ դէմքով,
Երկին նստած, լուսնի տակ
Իր տանջանքի անգութ կամքով
Պատրաստում է մի կըտակ,
Անմըխիթար մի դրրախտ՝
Երգերն սիրոյ ապերախտ:
Ապօլոնի կախարդական
Ու հրմայիչ լուռութքին
Նա անձնատուր՝ այն դիւթական

Ոսկէ քրնարն իր կրծքին
Սեղմում է, և ցաւերից
Հիսւած ողբով՝ նա նորից
Ձարկում մատով աստուածային:
Եւ ձայները, մի երկնային
Ասես հոսանք ներդաշնակ,
Իջնում են մեղմ ալիքներով,
Իբրեւ թովիչ մի նրւագ,
Եւ իրանց ելեէջներով
Լցնում օդը բովանդակ:
Եւ իբր առիւծ ունկնդիր,
Ձսւած դիւթիչ այն գելգելով,
Փրփրած բաշով, ուշադիր,
Իրար ետից գլորւելով՝
Ալիքները ծովի սառ-
Կամաց սահում են դէպ ժայռ,
Նըրա կուրծքը ողջ ցօղելով,
Արտասուքով ողողելով,
Փաղաքշանքով, շար ի շար:
Եւ քրնարի հնչիւններին,

Բուռն սիրոյ կանչիւններին
Կարծես ականջ են միշտ դնում
Թեթև նիրհող ծառերը
Եւ մըտախոհ սարերը,
Եւ անտառն է հանդարտ մընում:
Շուրջն էլ ջրերն են թմրած,
Եւ այծեամն է վեր թռած,
Եւ մենակեաց ոստի տակ
Յաղթւած լըռում է սոխակ:

IV

Եւ օրն օրի վրայ անցնում էր
Տագնապալի, տխրագին,
Սափօն իրան մինչ յանձնում էր
Իր զրգացման ջերմագին:
Եւ նրա երգերը հիացման
Ու սիրոյ նուրբ անուրջով
Եւ թախանձանքն արբեցման՝
Պաղատագին շրշունջով—
Ձէին հասնում Փաօնին,
Գեղեցկադէմ հէլլէնին:
Յափշտակւած մըտածումով
Էութեան վրայ աշխարհին
Եւ անհանգիստ մի հարցումով
Կեանքի մասին մարդկային՝
Սիրոյ յուզիչ ըզգացումը
Փաօնին էր միշտ օտար:

Մինչդեռ իրանց հիացումը,
Տագնապը և թախանձումը
Հէլլէնուհիք սիրահար
Խօսում էին անդադար,
Նա միշտ պայծառ գեղեցկութեամբ՝
Անտարբեր էր դէպի նրբանց
Եւ նրա սիրտը, կարծես սառ ամպ,
Սիրոյ համար էր անթափանց:
Իսկ ընտրեալին Ապօլօնի
Իր խոր կիբքն էր կուրացնում,
Սիրոյ համար այն Փածնի
Նա քննարն էր լացացնում:
Եւ խալթըւած հըպարտութեամբ,
Ջերմ, հրալից իր տենչում,
Ներքին անզուսպ մի բարկութեամբ
Ինքն իրան էր միշտ տանջում:

v

Զարգարենք մեր մետաքսէ
Մագերն ծաղկէ պըսակով,
Քընարը թող երգ ասէ,
Պարենք նազիկ հասակով:
Հէլլադայի երկնքի
Կամարի տակն սիրասուն
Ահա Էօլն մեր կեանքի
Փըչեց հովը զովասուն:
Ահա թաւշէ դալարը
Անկողնու պէս է փռուում,
Քաղցըր հնչում է լարը,
Մինչ վերջալոյսն է վառուում:
Զքնաղ կոյսեր Հէլլասի,
Անհոգ սրտեր թռչնակի,
Հէնց որ լոյսը նըւազի՝
Լըսենք երգը խօսնակի:

Եւ ձայներով քաղցրագին
Միմեանց գաղտնիք շըշնջանք,
Գաղտնիքն անոյշ, սիրագին
Առւի ձայնով մըմնջանք:
Շուտով գիշերը կիջնէ,
Կը շողայ աստղն առաջին,
Խաղաղ լուսինը կելնէ՝
Վկան սիրոյ հառաչին:
Վայրերն մի նոր լոյսի տակ
Կախարդական կը լինեն,
Յաւ ու ժըպիտը յստակ
Հանգստեան մէջ կըքընեն:
Կանաչագարդ բլրակներ
Եւ հովիտներ ծաղկալի,
Ծովի ջրեր, վտակներ
Կառնեն մի նիրհ փափկալի:
Ձքնաղ կոյսեր Հէլլասի,
Պարենք, ծաղկով զարդարւենք,
Հէնց որ լոյսը նըւագի՝
Մեղմիկ նինջով օրօրւենք:

Երիտասարդների խմբերգը

Գեղեցկուհիք մանկահասակ,
Հէլլագայի դուստրներ,
Միշտ պարեցէք, հիւսէք պըսակ—
Ուրախութեան պարգևներ:
Ձեր շրթների ճոխ զարդերը,
Խոր կայծը ձեր աչքերի
Վառ բընութեան են զարդերը
Եւ պատճառ մեր վերքերի:
Պարեցէք՝ ձեզ արբեցուցիչ
Գեղեցկութիւնն է տիրած,
Երգեցէք, ձեր հմայեցուցիչ
Չայնը մեր սիրտն է գերած:
Վառ երկնի տակ, դալարի վրան
Թեթև ոտքով էք պարում.
Ձեր նըբակազմ, ճըկուն իրան
Աստուածներին հրապուրում:
Եւ Ամուրն է, սիրատարփիկ
Չարաճըճի խաղերով,

Ձեր դէմքն անուժ կարմիր արփիկ
Թաքուն խօսքի խաղերով:

Բայց թէ ձեզնից մէկը չըկայ

Ձեր խմբերգին ու պարում.

Նըրա ցաւին ծովն է վըկայ,

Նրա սփոփանքը՝ քընարում:

Գեղեցկութեան մեծ գիցուհին՝

Արուսեակը նախանձեց՝

Ապօլօնից երբ երգչուհին

Ոսկէ քընարը գանձեց:

Եւ նրա գաւակն այն սիրաւէր

Կոյսի կեանքը խաւարեց.

Չար Ամուրը Սաֆօյի հետ

Իրան անգութ շատ վարեց:

Անգուսպ խանդի անմահ հուրը

Քնքոյշ սիրտը կըրակեց

Այն օրից, երբ սիրոյ խորը

Յաւը կոյսին վարակեց:

Հըպարտ Փաօնն է անտարբեր,

Նըրա զգացման է օտար,

Արուսեակը չար, անհամբեր

Վըրէժ առաւ անարդար:

Օ՛, աղերսներ դուք ուղղեցէք

Աստածներին գըլթառատ,

Ձեր գիցուհուն էլ խոստացէք

Սիրոյ պարգև լիառատ:

Եւ Փաօնի սիրտը քարի

Թո՛ղ քաղցրանայ մեղրի պէս,

Եւ հնչունը կոյսի լարի

Թո՛ղ բերկրանքը երգէ մեզ:

Հէլլէնուհիների խմբերգը

Մայր է մօնում արևը,

Չէ շարժւում տերևը,

Բընութիւնը կիսաքուն

Մեզ կանչում է դէպի քուն,

Մինչդեռ դողում է լարը

Հեծում կոյսի քընարը:

Մեր գիցուհին Արուսեակ,

Գեղեցկութեան վառ պըսակ,

Արամազդին նմանեց՝
Կոյսին պատիժ սահմանեց
Եւ նրա սէրն ու քընար
Արաւ գըժոխք նրա համար:
Եւ մինչ կոյսն է հառաչում,
Կանչում, լալիս, աղաչում
Եւ իւր ձեռքերն յուսահատ,
Կոտրատում է անընդհատ,
Արուսեակը գեղադէմ
Ծիծաղում է նըրա դէմ:
Անմիտ Սաֆօ, վիրաւոր
Սըտով կըմնայ սըգաւոր,
Սիրուն Փաօնն ջերմ սիրով
Արուսեակի համբոյրով
Պէտք է միայն յագենայ,
Հեշտանքի մէջ քընանայ:
Աստուածներն են սահմանել,
Բախտը պատկերը մանել:
Մենք խղճում ենք Սաֆօյին,
Նրա տանջանքը սիրային,

Բայց մեծ է մեր Արուսեակ,
Անմահ սիրոյ այդ պըսակ:
Դէհ մեր պարը դադարենք,
Մեր սիրածին մենք փարենք,
Մայր է մտնում արևը,
Ձէ շարժում տերևը,
Բընութիւնը կիսաքուն
Մեզ կանչում է դէպի քուն:

VI

Գիշերային երկինքը լայն
Խաղաղանինջ իւր ծոցում
Ամփոփել է երկիրն համայն:
Իր լայն քօղն է նա գըցում,
Իբր նրբահիւս մի սարդոստայն,
Դաշտերի վրայ ու ծաղկանց,
Անտառի վրայ անթափանց:
Լէվկադեայի լուսինն իր վառ
Լոյսն է թափում գէպի ցած,
Իր սատաֆէ գեղանրկար
Լայն օղակով պըսակած:
Հովը թեթեւ դողգողում է
Ջերմ օդի մէջ և սողում է
Հովտի միջով անուշահոտ.
Մինչ արձակում է մի թարմ հոտ
Անտառն՝ ասես շնչելով,

Սօսափիւնով փըչելով:
Ծովըն անհուն, լայն ու խաղաղ,
Մնդիկի պէս տարածւած,
Շրջանակում արծաթաշաղ
Թըմրութեամբ է համակւած:
Երկինքը խոր, աստեղաշար
Շուրջը կապել է իր ճոխ կամար,
Եւ ողջ երկիրը ոսկէսփիւռ—
Ասես դարձած ապարան՝
Կերտւած ձեռքով մոգական
Մի երազի—քաղցրահամբոյր
Ու մեղմանինջ փափկութեան
Մէջ հանգիստ է վայելում:
Պատկերն ամբողջ բընութեան,
Կարծես մաքուր հայելում,
Օդի մէջ է նկարւում,
Խուռն խմբերով է շարժւում՝
Մըտախոհ ու գալթակական,
Իբրև աշխարհ կախարդական:

Այս բլրի վրայ բարձրանիստ,
 Որտեղից թատրը բընութեան,
 Առնելով քաղցըր Հանգիստ,
 Փռած է այժմ մեր յանդիման,
 Ի՛նչ գեղեցիկ է նա, Օրիօն.
 Որքան խորհուրդ կայ նրա ծոցում,
 Նրա՛, որ մարդկան է ամբիօն,
 Նրա՛, որ գաղտնիք է և Հարցում:
 Այն երկինքըն աստեղաշատ,
 Նրա քնացած խոր անդունդ,
 Օ, ի՛նչ կեանքեր ունի նա շատ,
 Եւ որքան մահ ու ծընունդ,
 Յաւերժական ամայութեան
 Մէջ աստղերն են ձիգ դարեր,
 Օտար միմեանց, պաղած, կենդան
 Եւ գոյութեամբ՝ միշտ տարբեր:
 Բնութիւնը չէ՞ միթէ տէրը
 Ստեղծագործող լըղութեան,

Սկիզբըն ամեն գոյութեան՝
 Հիւլէից մինչ շուրջ՝ աստղերը:
 Եւ մահը, որ հսկում է նրան,
 Մահ՝ վախճանը գոյութեան՝
 Զէ՛ նա միթէ և՛ օրօրան
 Գարձեալ նոր-նոր ծըննդեան...
 Ա՛հ, իմդ Օրիօն, պէտք է գա՛յ
 Այն օրն արդեօք ասպագայ,
 Երբ թաղանթի կուրութեան
 Մարդու աչքից պատուէ
 Եւ կեանքի ու բընութեան
 Տեսարանը սրբուէ
 Իբրեւ նրկար թափանցիկ՝
 Գծած մտքի մեծ երկունքում,
 Ուր ողջ կեանքը վաղանցիկ,
 Սկիզբ, վախճանը տիեզերքում
 Լինեն պարզ ու անաղօտ,
 Ինչպէս գարնան առաւօտ...

Գուցէ... Մտքի ասպարէզը՝
Տիեզերքի պէս ընդարձակ՝
Գըրաւել է նրա երեսը,
Սըլսքի պէս է համարձակ:
Իր անհանգիստ տագնապներում
Նա միշտ քննում է և փնտռում,
Եւ այն, ինչ նրան հարց էր երէկ,
Այսօր պարզ էր որպէս ցերեկ:
Աստուածները՝ տիպարը
Զէն միթէ մեր, որ հասել են
Մտքի բարձր կատարը,
Ուր մեծ կամքով նրանք հիւսել են
Պայմանն իրանց գոյութեան,
Հասել հոգու վեհութեան:
Դա չէ՞ մարդըն ապագայի
Երազի մէջ մեր ներկայի:

«Գուցէ» — ասիր... Այո, գուցէ...
Տարակուսանք — խօսքըդ ահա,
Եւ տանջանքի դուռը բաց է,
Տանջանք դառն ու անխընայ,
Որ կաշկանդում է միտքը,
Բանում սրտում մեր վերքը:
Օ, եթէ ես չունենայի
Տարակոյսի մըթութիւն
Եւ եթէ ես գիտենայի
Ողջ ստեղծածքի էութիւն,
Ո՛րպիսի լայն մի շերտ լոյսի
Կըտարածէր իմ աչքիս,
Մինչդեռ հիմա տաճարակոյսի
Խօսքը մահն է իմ մտքիս...
Ի՞նչ զեղեցիկ է բընութիւն.
Որքան, որքան կուզէի
Զուլել նրա հետ իմ գոյութիւն,
Նրա հետ զգայի, խօսէի...
.

Բայց ի՞նչ է, որ լըսում եմ ես...
 Սրձագանգը հարում է
 Ինչոր մի ձայն, որ մեղմապէս
 Խաղաղ օդում մարում է:
 Ինչ—որ հառաչ, թեթեւ ու սուր
 Քան զիփիւռը, թւչում է.
 Մի ձայն լացող, մի ողբ տըխուր
 Լըռութեան մէջ կորչում է՝
 Նախ կտրելով խոր մըրափ
 Ու թմրութիւնն բընութեան:
 Բայց տես, ահա, քընաթափ
 Երկինքն յանկարծ ցնծութեան
 Մէջ՝ կարծես լի է ձայներով.
 Անտառն դողում է սըթափւած,
 Երկիրն թնդում է երգերով.
 Ամեն կողմից ասես թափւած
 Հնչունները սաւառնում են
 Օդում, չորս կողմ երկնի տակ,
 Հըմայք, երկիւղ, դող խառնում են
 Նրանք իրար հետ ներդաշնակ...

Ահա նորից խոր լըռութիւն,
 Մէկ ահաւոր մեռելութիւն...
 Այս ի՞նչ խորհուրդ... Ասողերն վերեւ,
 Խանգարւած քունն իրանց թեթեւ,
 Չպճըպում են զարմացած...
 Ահա՛ քանիսն ընկան ցած,
 Թողնելով գիծ իրանց ետեւ...
 Ի՞նչ կախարդանք երկիւղած...

Օ ը ի օ ն

Ահա նորից խօսեց, հնչեց
 Տարօրինակ նըլագը,
 Կրկին անտառը հառաչեց,
 Տնքաց ձորի յատակը:

Փ ա օ ն

Տես, բնութիւնը շունչ է առնում
 Պէտպիսագոյն ըզգեստում...
 Նա կարծես թէ պար է բռնում,
 Չէ դադարում, չէ նստում:

Օրիօն

Կարծես թափօր կալ երկնքում,
Սիրոյ շքեղ հանդէսով,
Կարծես երգում են բարձունքում,
Կարծես ճեմում են նազով:

Փաօն

Չէն նրանք արդեօք աստածները
Անում հըրաշք թովչական...
Բայց լըսում եմ հարւածները
Մի քընարի սքանչական...
Նորից ամեն ձայն կրտրւեց
Եւ հազիւ հազ լըսելի
Ինչ-որ մի լար կրկին ցրւեց
Տըխուր շեշտը...

Օրիօն

Նազելի
Սաֆօն է դա ջրի եղերքին...

Փաօն

Սաֆօ...

Օրիօն

Միթէ՞ չես գուշակում
Նրա քընարը: Լըսիր զարկին...
Դու թոյն լցրիր նրա բաժակում...
Մենակութեան մէջ տրտմական,
Ծովի ափին կախարդական
Ծաղկում է նրա հըմալքը:
Այդ վայրերում երազախաբ,
Ուր աստղերն են լոկ վկայքը,
Ջերմացնում է կիրքն ու տազնապ
Նա իր խանդի վառ, բայց անյոյս,
Տանջըւում է, փոթորկում
Եւ տակտին ինք մատաղ կոյս՝
Սիրոյ հետ մահն է երգում:

Փաօն

Սաֆօ... Ի՞նչ դող և ինչ մըրբիկ
Յանկարծ ծագեց իմ սրտում:

Սիրում է ինձ... ահ, ի՞նչ չարիք
 Ինձ օրհասից իմ տրտում:
 Զրեգը, որ այնպէս պայծառ
 Վերն փալում է ամեն օր.
 Այն աստղերի ոսկեղէն շար,
 Որին հարցեր նորանոր
 Տալիս եմ ես գիշերները.
 Այն երկինքը նուրբ օդով,
 Հէլադայի աղջիկները
 Իրանց սիրոյ կարօտով,
 Դու, իմդ Օրիօն, արիւնս անգամ—
 Ոչինչ չէ քաղցր ինձ այնքան,
 Որքան Սաֆօն, այդ անթառամ
 Պըսակագիրն դիւթական:
 Եւ սակայն խիստ աստուածները
 Իրար ցասման միջոցին
 Բախտիս տըւին հարւածները—
 Մընալ օտար վառ բոցին...
 Սիրե՛լ Սաֆօն... Կարող եմ ես...
 Գնացէ՛... բայց ինքս մէկ օգեղէն

Ու թափանցիկ էակի պէս՝
 Սիրոյ զգացումն հրեղէն
 Շնչով գալիս է գաղտնաբար,
 Փաղաքշում է մտքիս հետ,
 Խօսում սրտիս անուշաբար
 Եւ չըքանում է անհետ,
 Ասես թէ ծուխ: Լուսաւորում
 Է նա սիրտըս, բայց չէ այրում.
 Հոգուս դատարկն նա լցնում է,
 Բայց նրբան չէ տիրանում.
 Միտքս բորբոքում, եռացնում է,
 Բայց իրա հետ չէ տանում...
 Միշտ ներկայ է իմ սառ խելքը՝
 Տարակուսող, անհանգիստ,
 Սրտիս գրաման այդ արգելքը,
 Ինքնամոռաց ու հանգիստ
 Զգացումներում թոյն թափելով,
 Պատճառ հոգուս արթնութեան,
 Երագիս մէջ ինձ խաբելով,
 Միշտ պատրանքից սըթափելով,

Գերի անվերջ դառնութեան:
Եւ ես սիրել չեմ կարենում,
Սիրել ինչպէս արբեցած,
Որ շուրջ միայն սէր է տեսնում,
Բընութեան մէջ ամեն բանում,
Կեանքում, իր մէջ—Հիացած:
Օ՛հ, իմդ Օրիօն, ի՜նչ անկատար
Են մարդիկը... Սիրոյ նեկտար,
Իբրեւ պարզեւ սրտի զեղման
Բաժին է լոկ քիչերին.
Եւ տանջանքըն այդ գըրաւման՝
Ի՜նչ մահադին...

Փաօնն տշխուր

Կախեց գլուխը, աչքերին
Նըրա պատեց թաց քօղը. լուռ
Ու մթագնած՝ ինչպէս մի ցաւ
Մարմընացած, արձանացաւ...
Մինչ հեռըւից, իբրեւ մըմունջ
Ու տըտունջը ծովային,
Իբրեւ անտառի գաղտուկ շշուշ,

Իբրեւ հըմալք գերբնային,
Հոսում էին ալիքներով
Լարի ձայներն երկնի տակ,
Իրանց քաղցըր գաղտնիքներով
Լցնում օդը բովանդակ:

VII

Սաֆոյի երգը

Ազատ զեփիւռն օդն է ճեղքում,
Մեղմ հեծեծանք է հանում.
Օ՛քընար իմ, սիրոյս մեղքում
Հառաչն է քեզ սընանում:

Երկնակամարն աստեղազարդ
Գեղեցկութեամբ իր վըսեմ
Գիտէ՞ արդեօք երիտասարդ
Հասակիս բախտը նըսեմ:

Սկայ ծովի և խոր երկնքի
Տարածութեան մէջ անհուն
Լոկ նուրբ գծերն սիրած դէմքի
Տեսնում եմ դէմն կեանքիս շեմքի,
Իբրև երազ մի սահուն:

Պէտպիսագոյն, նախշուն ամպեր,
Որ վազում էք ալդպէս ազատ ու անհամբեր,
Ո՛հ, կանգնեցէք. սիրտս այրւած
Մեղմեցէք ձեր արցունքով:
Քաղցրը զեփիւռ, շուտ մի՛ անցիր. սիրտըս վառւած
Օրօրիւ և թարմ խունկով՝
Եթերքիցը հաւաքւած՝
Օ, բեր յաւերժ քուն իմ հոգուն բորբոքւած:

Ծառերի խոր թաւում
Տերեւերն քաղցրի խօսք շշնջում են կամաց,
Որ ինձ լոկ երազումն է գրաւում:
Երկինքըն իմ դիմաց
Պչրանքով իր երեսն է զիտում սկայ ծովում,
Որ կեանքիս մութ բովում
Միակն էր ինձ ընկեր և լալիս էր ինձ հետ
Յօղերով ծըփերի իր վէտ-վէտ:

Երկնքի տակ միայն դալարն է ժպտում,
Ուր թիթեռն է թռչկոտում,

Եւ արտուտիկն առւի մօտ
Իր նըւագն է հնչեցնում վաղ առաւօտ:
Մինչդեռ ցաւը, որ միշտ իմ մէջ է կոծում,
Աւաղ, հէք սիրտս է խոցում,
Եւ գիշերւան խաւարում
Ինձ Պլուտօնի ոգիներն են չարչարում:

Ա՛հ, կըթողնեմ այս աշխարհը
Ամենագեղ հասակում...
Անհաւասար է նըժարը
Եւ Արամազդ յաղթութեամբ չէ պըսակում,
Երբ կայ իմ մէջ անշէջ հօւր
Սիրելի ան, ինչ կախարդական ունի ոյժ,
Որն աղբիւրն է երազներիս փափկանոյշ,
Աւաղ, նաև մահիս դուռ:

Սաֆօ, Սաֆօ, դու գողնում ես...
Բայց երբ էլ չես լինելու,
Երբ կը թողնես աշխարհն, ուր այժմ սողում ես,
Մի սիրտ էլ չէ ճարւելու,

Որ գէթ ըզգար թէ քո սրտից է զատւած:
Եւ ինչպէս աստղ զխաւոր՝
Յայտնըւելով ու փալկելով, ազատւած
Քո կեղևից, կանցնես Լեթան ահաւոր:

Սիրոյ ցանցըն օրհասական
Բանտարկեց քեզ վանդակում...
Թըռիւր բարձունքն անհասական,
Ուր Էլֆերն են բընակում,
Թռչուն, սիրտ իմ... Վառ դարնան
Ծաղկանց անձրեն քեզ համար չէ շաղ տըւում:
Թըռիւր եթերքն, ան, չըքացիր յաւիտեան...
Վերջին կոծով իմ քընարն է փըշըւում...

Ո՛վ աստածներ, տըւէք հոգիս,
Որ յափշտակել էք ինձնից.
Տըւէք արիւնս, այդ սպեղանին խոր վերքիս.
Եւ կամ թէ չէ Արամազդի ահալից
Շանթն ու ամպրոպ թող զարնըւեն իմ կըծքիս:
Ա՛հ, պառաւուռում, պայթում է սիրտս թունալից...
Փրկեցէք ինձ իմ կեանքից,
Տըւէք ինձ մահ սիրոյս անմիտ պատրանքից...

VIII

Ս ա Փ օ

Օ, թո՛ղ դու ինձ, ո՛վ քարասիրտ...
 Ինչո՞ւ ժամին այս խաղաղ,
 Երբ հանգիստ է առնում իմ սիրտ,
 Յայտնեցար դու՝ միշտ պաղ:
 Դու տեսնում ես, իմ կրճքում
 Սէրն մրրկում է ահա:
 Եթէ իրանց անէծքում
 Աստուածները անխընայ
 Դատապարտել են քեզ ընդ միշտ
 Լինել գէպ ինձ անտարբեր,
 Ի՛նձ, անբախտիս, ինձ՝ որ նաժիշտ
 Նրանք ընտրեցին՝ ոսկեհեր
 Ապօլօնի, սիրոյս համար
 Դէպ քեզ, Փաօն, նրանք պատիժ
 Սահմանեցին մէկ ուրիշ,

Հարաճ կեանքիս ցաւագար.
 Պատիժ լաւերժ սիրելու,
 Տանջանքի դէմ կռւելու:

Փ ա օ ն

Մի՛ կշտամբիր, Սաֆօ՛՝ չքնաղ,
 Մէկ էակի, որի վրայ
 Բարկութիւնը մրրկաշաղ
 Արամազդի արդէն կայ:
 Այս երկնքի կապուտակը,
 Որտեղից քեզ է գալիս
 Երազներիդ ոսկէ շարքը,
 Հետըդ խօսում ու լալիս:
 Այս փերիւզէ ծովի դաշտը,
 Որ շնչում է կենդանի,
 Որի ալեաց հըպարտ վաշտը
 Քեզ այնքան է ընտանի,
 Որ լուռ ժամին գիշերային,
 Փաղաքշւելով իր եզրին,
 Շունչն է զսպում՝ աստուծային

Լըսելու քո քընարին.
 Այս անկիւնը ճոխ բընութեան,
 Որտեղ լի է անուշաբոյր
 Հիւսանքն ծաղկած գեղեցկութեան,
 Ուր ամենն է հեղահամբոյր,
 Երջանիկ ու կուսական—
 Շրջանակում մոգական
 Ու կախարդիչ այս բընութեան
 Թագուհի՛ ես, նրա հոգին:
 Երբ քաղաքի խուռն բազմութեան
 Մէջ և գետնի յատակին
 Քարշ են տալիս սիրոյ զգացման
 Մեծ ծարաւը, որին կից
 Կսկիծի և լի յագեցման
 Նողկանքն է միշտ յարակից,—
 Այնտեղ սիրտըն է ողորմելի
 Եւ միտքը ցած քան որդը,
 Այնտեղ անխիղճ է, պժգալի
 Սէրը—կեանքի խորհուրդը.
 Բայց այս վայրում կախարդական,

Ամայութեան մէջ դիւթական,
 Մէնութեան մէջ խորհրդաւոր,
 Երբ—հիացած բընութեան
 Յաւերժական ու բախտաւոր
 Սիրով—սիրոյն լիութեան
 Մէջ սիրածին չէ կարենում
 Իր բախտն ասել, ո՛չ շնչել,
 Եւ աչքերում նըրա տեսնում
 Տիեզերքը, և հնչել
 Մի խօսք անգամ չէ յանգչնում,
 Ծունկի վրայ է գողով ընկնում,—
 Այնժամ, Սաֆօ, օվկէանը
 Կըքերով լի փոթորկած
 Սիրոյ անյագ արբեցմանը
 Եւ դրա հուրը բորբոքած՝
 Ոչինչ են հէնց միայն մի շիթ
 Արցունքի գէմ, որ կամաց
 Կըկաթէ յած քո դիմաց,
 Իբրեւ սիրոյ միակ օժիտ
 Իբրեւ սոսկ տուրք քո կամաց:

Այդ ի՜նչ լեզու տարօրինակ,
 Որքան ցաւով ու տրտում,
 Որքան անուշ ու սիրունակ
 Հնչում են նրանք իմ սրտում:
 Երանք է սա, թէ իրական.
 Զառանցանք է խաբուսիկ.
 Միթէ՞ նրա ձայնն է սիրական,
 Որ խօսում է ինձ յուշիկ:
 Ի՜նչ հըրապոյր գայթակղական,
 Որն անուրջներ է տալիս,
 Ի՜նչ սիրոյ ձայն է լալիս:
 Օ, թո՛ղ մընամ ես հիասքանչ
 Զիդ ժամեր այս երազում,
 Նոր խօսք հասնէ մինչ իմ ականջ,
 Սրտիս մի նոր տայ յուզում:
 Օ, թո՛ղ ինձ սէրդ ճաշակել,
 Որ միշտ ինձնից փախչում է,
 Զայնիդ մէջ նոր բախտ գուշակել,

Որ սիրտս արդէն թովչում է:
 Ա՜հ, յոյսի կայծ գէթ ըզգայի,
 Ազօտ նշույլը սէրի,
 Ինչպէս աստղը՝ լուսնկայի,
 Եւ քեզ պաշտող ու գերի:
 Բայց սէր է քո ասածը.
 Աստածներն ինձ գըթացին
 Արդեօք, թէ՞ իմ լըսածը
 Վերջին մերժ է քըմածին,
 Վերջին մընաս բարեւ կեանքին,
 Ծաղր ինձ սիրոյս իմ ախտից,
 Անգուսպ տագնասպն իմ զրկանքին,
 Վերջին նըզովքը բախտից...
 Օ՜ գեղեցիկ ես այս ժամին
 Դու իբրեւ նոր Ապոլօն,
 Կարծես տեսիլ մէկ անմարմին...
 Բայց վախենում եմ, Փա՛սն.
 Մի գաղտնի դող է ինձ տիրում,
 Ահաւոր գոյժ է նա բերում...
 Ասա՛, արդեօք խորհուրդ նըսեմ՝

Իր նախանձից դրդըւած՝

Ձէ՛ դըրոշմել ճակտիդ վըսեմ

Արուսեակը մոլեգնած:

Ասան, դա չէ՛ գայթակղութիւն՝

Զինւած գիւթիչ զօրութեամբ,

Դա չէ՛ հեգնիչ խաբէութիւն՝

Իմ դէմ լարւած չարութեամբ...

Դու չէս ղրկւած ինձ կորցնելու

Եւ ցասումը յագեցնելու

Չար գիցուհու... Դու լո՛ւռ ես...

Դու դողո՛ւմ ես... տըխո՛ւր ես...

Ա՛հ, Արուսեակ, պայծա՛ռ կեղծիք,

Սիրոյ անյագ ու յանցապարտ

Խաբէութեան տէ՛ր գեղեցիկ,

Հրապոյրներիդ վրայ մեղապարտ

Հագած դիմակ աստուածային,

Ատո՛ւմ եմ քեզ...

Փ ա օ ն

Մի հարւածիր

Աստուածուհուն քո մարդկային

Տըկարութեանդ համար: Գիտցիր,

Պղտոր աղբիւրը սիրային

Տանջանքներիդ՝ բընութեան

Եւ քո մէջ է միմիայն:

Ոստի թաւում ահա՛ թափում

Է արցունքներ նուրբ խօսնակը.

Ահա անտառն է սթափում—

Սիրակարօտ եղունակը

Հառաչում է ու թանջում.

Ահա՛ վայրի աղանեակը

Կորցրած ընկերն է կանչում:

Նրանք սիրում են որպէս կեանքի,

Նոյնպէս մահի էլ համար...

Օ՛ մի լա դու. իմ զրկանքի

Ցաւը վերքից է վատթար:

Ճաշակել է լի բերկրանքի

Աղբիւրը ջինջ, անըսպառ
Նա՛, ով գիտէ ջերմ սիրել,
Մինչ յաւիտեան է թըշուառ
Ով առանց այն է ապրել:
Սիրոյդ թոյնն ես ճաշակում,
Օ, ինչո՞ւ չես գուշակում
Գերութիւնըն իմ զգացման,
Օրհասական այդ պատիժ,
Կեանքիս ըսպին ցաւանիշ
Մի սիրտ առանց արբեցման,
Սիրոյ թովիչ հիացման:

Ս ա զ օ

Ես լըսում եմ ինչ որ հառաչ,
Նա գալիս է անտառից...
Սո՛ւ, այդ ծովն է և իր շառաչ...
Սո՛ւ, հեկեկանք է լարից,
Որ դեռ այսօր արտասուում էր...
Խեղճ իմ քընար... Եթէ նրան
Ես ջախջախեմ... Ա՛հ, խօսւում էր

Առասպելում, թէ կորան
Այդպէս անմահ երգիչներ...
Ահա՛, ինչ-որ քրքիջներ
Հասնում են իմ ականջիս...
Նրանք վերեւից են գալիս...
Աստուծներն են վրաս ծիծաղում,
Արուեսեկը, Արամազդ...
Ինչո՞ւ սիրտըս չէ խաղաղում.
Պատառւելու է պատրաստ...
Ա՛յո, այո... մի տըխուր օր,
Նոյնպէս տըխուր, ինչպէս այսօր,
Երբ ես երգում էի սէրըս,
Գեղեցկութիւնը Փաօնի,
Թափւում էին արցունքներըս,
Բայց նրա պատկերը կենդանի
Ես չը տեսայ իմ դիմաց,
Ինչպէս այսօր... Օ՛, կամաց.
Մի ընդմիջիր լըռութիւնը:
Սրտիս ձայնն եմ ահա լըսում...
Ա՛հ, չէ. թոյլ է նրա տրոփիւնը,
Նա ինձ ոչինչ էլ չէ ասում...

Եւ ասեա վիթ մի վիրաւոր,
 Յանկարծ մի կողմ նա ցատկեց
 Ու հեռացաւ... մինչ սրգաւոր
 Քնարին նորից նա զարկեց:
 Եւ գետակի կարկաչներով՝
 Պալլալիկներն հոսեցան,
 Մրմունջ, արտունջ, հառաչներով
 Համատարած սահեցան...
 Իսկ նա կոյսին էր հետեւում
 Տըխուր աչքով ու անձայն:
 Եւ այդ ժամին՝ սրտի ցաւում՝
 Նա անխնայ իր ունայն
 Կեանքի օրերն լաւագոյն,
 Ծաղրանքն իր ճակատագրի,
 Բախտը լքած մի տարագրի,
 Եւ ո՞վ կասէր դառնաթոյն
 Սէրն անմահ դիցունհու,
 Իր սրտի մեծ տիրուհու:

IX

Երկնածիրը գունատւում է:
 Թեթեւ մէգը փարատւում է:
 Դժգոյն լուսինն, արծաթի պէս,
 Կապոյտ երկնի լուռ խորում
 Մընացել է պաղած կարծես,
 Մինչ իր կըրական էր վառում
 Պայծառ աստղը վաղորդեան:
 Գեղեցկութիւնն բընութեան,
 Երկինք, երկիր ու ծովը
 Սըթափւում են կախարդական
 Մի երազից: Նուրբ հովը
 Մեղմ սահում է, չիմանալով
 Իր համբոյրին զալթակական
 Ուր տալ հանգիստ: Ողջոյն տալով
 Արշալոյսին, թռչունների
 Ձայների տակ երգում է

Երկիրն համայն: Ոչխարների
 Հօտը խաղաղ նիրհում է,
 Հօրիգօնում նկարեցիով,
 Ալիքների պէս շարեցիով:
 Հովիտ, լեռներն ու դալարի
 Հանդարտութիւնը տարած
 Վըճիտ երկնի լայն կամարի
 Փաղաքշանքի տակ մարած՝
 Դեռ կիսաշունչ են, սառած:
 Քընաթաթախ պատանի
 Հովիւն ըսկսաւ ածել շըւին
 Եւ իր հօտին ընտանի
 Ձայնով երգել: Որպէս առւին
 Խոխոջներն արծաթաձայն,
 Կլկլացնում է նա յստակ.
 Մերթ շըւիի և մերթ իր ձայն
 Հնչում են քաղցըր նըւագ:

Հովի նրզը

Այս գիշերւան երազում
 Վախ կար հոգոյս, իմ հոգոյս:
 Լուսինն նրա հետ էր խօսում
 Անուրջի մէջ խորատույզ:

Եղեգնը մեղմ լալիս էր,
 Եղեգնում աստղն էր գողում,
 Երկնքից ցած գալիս էր
 Զրերի մէջ ու լողում:

Հեռուն ծովի երեսին
 Վառւեց, մարեց ինչ-որ հուր,
 Շուշանն հետը նարկէսին
 Ափին լացին, ահ, ախուր:

Եւ այդ երազն եթերքից
 Իջաւ թեւի վրայ հովի
 Եւ ընկղմւեց իմ երգից
 Մէջը սիրոյ խոր ծովի:

Ասես ոգի թափառական,
Իբրև անկոչ մէկ ուրւական,
Փաօնն դէմքով տխրամած
Հեռուում ահա երեսց:
Լըսեց երգը, և իր քայլը
Ուղղեց դէպի հովիււր,
Մինչ առաջին սփռեց փայլը
Լեռան ետից արևը:

Փ ա ո ն

Հովիւ, երգածդ ի՞նչ է:

Հ ո վ իւ

Ամեն

Բան... Սէր և մահ:

Փ ա ո ն

Այո՛, ունեն

Այդ երկուսն էլ նոյն իմաստը.--

Վախճան, ուր միշտ յանգում է

Ամեն բան... Մեծն Արամազդը,
Որ վերն ահեղ թնդում է,
Քեզ ներշնչեց այդ հոգին:

Հ ո վ իւ

Գիշերն առւի լալագին
Գելգելն խօսեց այդ իմ սրտին:

Փ ա ո ն

Ո՞ւմ համար է այդ մեղեդին:

Հ ո վ իւ

Սրտի՛ս համար... Նոյնպէս լուսնի
Եւ աստղերի, և ծաղկի
Այս առաւօտն որ կըբուսնի
Ու կըբացւէ, թռչնակի
Որ հետս մէկտեղ կանչում է,
Ծովի համար, որի քնէած
Հօրիգօնում հանգչում է
Մոլար նայեացքըս՝ ընկղմած

Անուրջի մէջ... Նոյնպէս մի գոյգ
 Աչքի համար՝ թովիչ ու մոյգ,
 Սև սաթ անփոյթ գանգուրների,
 Որ շրջանակ են պատած
 Նուրբ դէմքի շուրջ... Գառնուկների
 Հետ գիւղ էի ես մտած,
 Երբ յանկարծ լոկ մի վայրկեան
 Տեսայ նրան. երկչոտ աչքով
 Ինձ լուռ նայեց գողտրիկն այն,
 Նայեց, խնդաց արծաթաձայն
 Զարկով, լըռեց, մի նայեացքով
 Մեկամաղձիկ, խօսուն, խորունկ
 Նորից նայեց—անհետացաւ...
 Անցան օրեր, անցաւ դարունք,
 Ել նա աչքիս չերևեցաւ...

Փ ա օ ն

Հովիւ, որ մի վայրկեանական
 Տեսիլն անգամ գիտես սիրել,
 Որ նըւագով գերբընական

Գիտես նրան քո դէմ բերել,
 Աստ, քնչ ես զգում՝ սիրելով:

Հ ո վ ի ւ

Անոյշ տանջանք, որ գերելով
 Հոգիս, սիրցնել է ինձ տալիս
 Ամենայն բան...

Փ ա օ ն

Գու չես լալիս,
 Այլ բերկրում ես, աստ, արդեօք
 Կարծում ես որ բախտով ժպտուն
 Երջանիկ ես...

Հ ո վ ի ւ

Ինչ հարց... Անհոգ
 Ու երջանիկ, իմ զըւարթուն
 Գառնուկի պէս: Այնպէս չէ,
 Երջանիկ եմ... Աղաչե
 Արամազդից իմ բախտը:

Բընութիւնն է գըրօթտըս.
Ես ասլըում եմ վառ աստղերի,
Լուսնի հետ և՛ իմ տաղերի,
Պառնուկներիս որ ինձ այնքան
Ընտանի են. իմ պատաւկան
Շըներիս հետ, որ միակ
Ընկերներս են հաւատարիմ,
Սիրում ինձ իբր մօտ մըտերիմ,
Ե՛ւ գետերը, և՛ սոխակ,
Ե՛ւ արձագանքն երգերիս—
Եւ տեսածն աչքերիս—
Ահա աշխարհն իմ սիրուն,
Կեանքը սրտիս վառվճռուն:
Երջանիկ եմ ինձ ըզգում
Իմ կեանքում և փափագում:

Փ ա օ ն

Գո՛ւցէ... բայց դու բախտաւոր ես
Լոկ քեզ համար... իսկ կարո՞ղ ես
Արդեօք ըզգալ քեզ երջանիկ

Երջանկութեամբն ուրիշի...
Ձէ, դաշտային դու շուշանիկ՝
Աճում ես լուռ մի խորշի
Մէջը, շաբքին քեզ նըման
Ծաղիկների, որոնք նոյնպէս
Օտար ու խորթ են քեզ, ինչպէս
Ինքըդ նըրանց...

Հ ո Վ Ի Լ

Ջարմացման

Հանելուկ է ասածըգ...
Ձըգիտեմ ես... Ա՛հ, իմ հոգին
Շըւիումս է, լըսածըգ
Երգումս պահած է իմ հոգին...

Փ ա օ ն

Աւա՛ղ, նըրա արտասուգին
Կլկլոցներով կարող չես լալ
Դու տանջանքները դառնագին
Ուրիշների, որ ունենալ

Քեզ պէս դըրախտ չեն կարող:
Երջանիկ ես դու քո անմեղ,
Քո անգիտակ ու սիրող
Հոգովըդ, բայց միայն այստեղ
Բընութեան մէջ և քեզ համար...
Միթէ՛ կարող չէ մեր աշխարհ
Լինել նոյնպէս բախտաւոր
Հասուն գետակ մի հոգով...

Եւ այդ հարցը՝ սըգաւոր
Սրտով, յուզւած մի մտքով՝
Տալով ինքըն իրան, Թաօնն
Աչքը գըցեց խոր հօրիգօնն
Ու հեռացաւ— թափառական,
Տարագրւած մէկ ուրւական:

X

Տրտում, սպիռակ ու նազելի
Ինչպէս վայրի նունուֆար,
Ճոխ ալիքներն իր վարսերի
Փռւած վերան մերկ ուսերի,
Ներքին դողով, սիրահար
Սաֆօն ափին կիսապառկած
Անակնթարթ մէկ աչքով
Դիտում էր ջուրն: Ձըւարթ ընկած
Իրար ետից, թըռիչքով
Ու խաղերով, ալիքները՝
Ասես անթիւ փերուզէ
Գըլօրեւով՝ եզրները
Հասնում են և մետաքսէ
Մազերն թըրջում Սաֆօյին:
Նրանք մըմունջով գայթակղական,
Կարծես խոստում սիրալին,

Գողտուկ սահում են տրտմական
Այսի առաջ: Նրանց զբօսանքը
Եւ նրանց ուռչելն ու նազանքը
Լի են քարշող հրապուրով:
Նրանք իրանց սառ համբուրով:
Այսին ուզում են հըմայել,
Խոստանալով սիրավայել՝
Կարծես՝ բերկրանք ջրի տակ
Եւ մէկ անմահ յիշատակ:
Եւ նրա աչքին երևում են
Մանկահասակ պարիկներ.
Նրանք գեղադէմ՝ բարևում են
Սիրուն գլխով, ալիքներ
Վրդովելով կայտառ խաղով,
Եւ հնչաձայն մի ծիծաղով
Լցնում օդը բովանդակ:
Մերթ ելնում են ջրի երեսին,
Մերթ էլ իջնում են յատակ,
Մերթ հնչեցնում են միասին
Երգ սիրային, տխուր կոյսին

Իրանց մօտը հիւր կանչելով
Եւ հըմայքով տանջելով:
Եւ ինչ են աչդ մեղմ երգերը,
Սրտի ձայնն է Սաֆօյի,
ձիջը դաշտում ամայի.
Նրանք բուժում են նրա վերքերը,
Թէ չար գոյժն են շուտ մահի:
Ապօլօնն է, որ առաքեց
Պարիկներին կոյսի մօտ,
Թէ Պոսէյդոնն նրանց վարակեց
Մի գիտումով նախանձոտ...

Պարիկների խմբերգը

Այս կապուտակ դաշտերի,
Այս էմալ է վաշտերի
Բընակիչներ գեղանի՝
Ունենք սիրոյ սպեղանի:
Անսէր, առանց կարօտի,
Հեռու կեանքից սընոտի,

Զուռենք ո՛չ ցաւ, ոչ տենչանք,

Անծանօթ է մեզ տանջանք:

Պաշով ոսկէ արևը

Խըլում է մեր բարևը,

Աստղերն են վրան մեր շրթանց,

Ուր լուսինն է շոյում նրանց:

Մարգարիտից ճոխ շարւած,

Պէս-պէս բոյսով զարդարւած՝

Ունենք վանեայ ապարան,

Ծով-աշխարհի թանգարան:

Զըրերն նագիկ հոսանքով,

Գունակ-դունակ զբօսանքով,

Գըլօրում են դարուց դար

Սաթ, բուստ, զմրուխտ ու գոհար:

Կոյս ըսպիտակ, եկ դէպ ծով,

Այստեղ քաղցր է մահի բով.

Մարմինդ՝ շուշան ձիւնակոյտ՝

Թո՛ղ գրկէ սառ ծովն ընդ փոյթ:

Դու կըլինես թագուհի,

Արքայական տիրուհի,

Մենք հընազանդ քեզ նաժիշտ,

Երգող, պարող, երաժիշտ:

Ծիսճան-գոյն բոյսերից,

Մեր մետաքսէ վարսերից

Մենք կըհիւսենք քեզ պըսակ,

Որ նախանձէ Արուսեակ.

Ալիքների երեսից

Մենք աստղերի վառ լոյսից

Գիշերն թաքուն կըքաղենք

Եւ քո գլխին կըմաղենք:

Արեգակի շողերից,

Զըրի գոհար ցօղերից,

Արշալոյսի վարդ քողից

Եւ ծըփանքի մեղմ գողից:

Մենք կըհիւսենք քեզ խասէ,

Մարմնիդ ըզգեստ մետաքսէ,

Եւ ալիքներն տալով խոյս՝

Կ'երգեն նըւագ քեզ մինչ լոյս:

Յիշողութիւն ու անցեալ,

Կորուստ սիրոյդ դառնացեալ՝

Իբրև երազ մէկ աղօտ՝
Կանցնեն անհետ, անծանօթ:

Եւ զուր փնտրածդ մոռացում
Դու կըզտնես մեր ծոցում,
Ապարանքում ծովանիստ՝
Յաւերժական մի հանգիստ:

XI

Ինչպէս ոգի թափառական,
Ինչպէս տխուր մէկ ուրական,
Դէպի ափերն է կրկին
Ուղղում մօլար իր քալը
Փօօնը լուռ, տխրագին:
Ո՛ւր է աչքի վառ փայլը,
Ո՛ւր է ճակատը պայծառ.
Նա մռայլ է, որպէս մութը,
Յուզած հոգին վշտահար:
Մի՞թէ շարժւեց նրա գութը,
Տըւեց նրբան կսկրձանք
Կոյսի անյոյս հեծեձանք,
Մի՞թէ մի նոր ըզգացումով
Վառւած նա սէր է տենչում,
Եւ մի թաքուն հիացումով
Սիրած անունն մրմնջում...

Եւ դէպ եզրը՝ սիրահար
 Գնում է քալով նա մոլար:
 Ահ, ի՜նչ. կոյսը նրա առաջ
 Մենակ ընկած է ակին,
 Ականջ տալով ծովի շառաջ:
 Ինչպէս ոսկէ վառ արփին
 Ամսի ետե թաք կացած՝
 Վաղ ցօղերն է թափում ցած,
 Նոյնպէս դէմքը նրա նազելի
 Ալեաց տակից ճոխ մազերի
 Արցունքով է ողողւած,
 Մինչ իր գլխին է կախւած
 Սիրուն ժայռը մտաղբաղ—
 Տապանաքար ու դագաղ:

Փ ա օ ն

Սաֆօ, Սաֆօ, մաքուր տեսիլ
 Վառ երազի, երաշտին
 Բուսած ծաղիկ դու նրբածիլ,
 Արցունք վերջին հրաժեշտին,

Ահ, գըթութեան աստուածների
 Կարօտ սոխակ, տանջւածների
 Ո՛վ թագուհի, որիդ, աւանդ,
 Աներևոյթ մի զօրութիւն
 Առաջնորդում է դէպ դագաղ,—
 Թող քեզ լինի իմ օրհնութիւն:
 Յանուն գաղտնի մեծ խորհրդի
 Այս կենսատու բնութեան.
 Յանուն երկրի մութ անդնդի
 Եւ եթերքի վեհութեան.
 Յանուն երկնի վառ կանթեղի,
 Յանուն կենդան, փալ աստեղի,
 Յանուն և իմ դիցուհու,
 Ապօլոնի անմահ տաղի
 Եւ նրա ընտրած երգչուհու.
 Յանուն կեանքի ու գոյութեան,
 Եւ Պալլասի իմաստութեան,
 Եւ արթնութեան ըզգաստի,
 Եւ էութեան իմաստի,—
 Օրհնում եմ քեզ անբախտութեան

Քո այս ծանրը ըողպէին,
 Օրհնում եմ քեզ վեհ գորութեան
 Հանդէպ սիրոյդ գերբնային:
 Լըսիր. երդում եմ անունով
 Սրամազդի մեծագոր—
 Ո՛չ արշալոյսն իր ողջունով,
 Ո՛չ գիշերն իր մթութիւնով,
 Ո՛չ Ոլիմպը լուսազօր,
 Ո՛չ ցասումը չարութեան,
 Ո՛չ բողոքը գերութեան,
 Ո՛չ դիցունհուս չար գրգիռ
 Եւ ո՛չ երկինքն շանթակիր
 Ձեն կարող քո թովիչ պատկեր
 Խըլել աչքիս առաջից,
 Ձեն կարող քո անունդ ու սէր
 Զատել սրտիս հառաչից:
 Որպէս ճիշդն անյուսութեան,
 Ճիշդն անդարձ կորստի,
 Իմ մէջ հըզօր է հմայութեան
 Թալիսմանը, զոհողութեան

Տենչըն անխօս նըլաստի:
 Ինչպէս շոգի արեգական
 Դէմ ամպերն են տարագիր,
 Նոյնպէս սիրոյդ կախարդական
 Բոցի հանդէպ՝ վշտակիր
 Հոգիս տանջող չար ոգին
 Հալածւեցաւ, իմ անգին,
 Եւ իմ առաջ բացւեց շրքեղ
 Մի նոր աշխարհ ցնծութեան,
 Ուր փայլի մէջ ամենագեղ
 Թագունհի ես հրաշագեղ
 Ձընաշխարհիկ թովչութեան:

Ս ա Ֆ օ

Լըռիր, լըռիր. այդ խօսքերը,
 Նրանցում թաքուն վառ կրքերը
 Խառն են դառըն թոյնի հետ,
 Հերիք ճեղքես իմ վերքերը
 Արիւնահոս, սիրաւետ:
 Անմիտ խունկ ես ծխում երգման

Մի յուսահատ, հէք էակին,
 Դո՛ւ գեղեցիկդ դիցանքման
 Դու սիրւածըդ Արուսեակին:
 Վախենում եմ քեզ հաւատալ,
 Չար դիցուհին ինձ չի գըլթալ...
 Ա՛հ, հեռացիր, Փաօն, ինձնից:
 Ձգում եմ կարծես—այն տարփալից
 Արուսեակի համբոյրը
 Պէտք է հսկեն քո շրթներին,
 Դո՛ւ սեւթուր գանգուրներին,
 Ձգայ քո խանգիդ հրապույրը,
 Խմէ հրալի քո աչքում
 Սիրոյ նեկտարն արբեցուցիչ—
 Եւ քո կրծքին, քո գրկում
 Լըսէ սրտիդ զարկը յուզիչ...
 Ասողը բախտիս իմ տրտում
 Վերջին անգամ է փալլում
 Եւ քո տեսքով զմալլում...
 Ա՛հ, հեռացիր, ինչո՞ւ այստեղ
 Ինձ տանջելու դու եկար:

Գալթակղական հըրաշագեղ՝
 Ծաղրում ես սէրս ցաւագար:
 Ես պէտք չեմ քեզ, քեզ չեմ ուզում...
 Բուռն է հոգիս: Տաղնապ, յուզում,
 Կիրք ու նախանձ, ցաւ ու ցասում
 Մաքառում են իմ հոգում
 Եւ միմեանց դէմ փոթորկում...

Փ ա օ ն

Ես այստեղ եմ՝ քեզ հընազանդ
 Գերի, պաշտանձ դիցուհիս:
 Խորտակում եմ սիրոյ աւանդ,
 Որ կաշկանդեց իմ հոգիս
 Արուսեակին հեշտասէր,
 Որ քեզանից խլեց իմ սէր:
 Խորտակում ես այն նըժար,
 Որ յանցապարտ նախանձից
 Մեզ բաժանեց միմեանցից:
 Եւ բերում եմ սիրոյդ տաճար
 Սրտիս պատառն լաւագոյն,

Իբրեւ տուգանք քո սիրոյն.
Բերում եմ այն այրելու,
Նրա խունկը քեզ բուրելու.
Եւ վարդամատն մինչեւ այգ
Լինել պաշտող ոտքիդ տակ,
Ապա աստղը վաղորդեան
Ողջունել քո վառ աչում
Եւ մի վերջին հառաչում
Անշնչանալ յաւիտեան:—
Սիրում եմ քեզ...

Աղաչանքով՝

Ձոքեց ծնկով մեղապարտ:
Թովիչ էր նա լի տենչանքով
Գեղեցկութեամբն իր հրապարտ:
Ձրհաւատող իր բախտին
Եւ երգմանըն անյաղթին:
Սափօն դողդոջ ու համրացած
Նրա առաջն էր անշարժ կեցած,
Պատրաստ լինել անձնատուր...
Յանկարծ մի ճիչ աղէկտաւր,

Ինչպէս վերքից պատուած
Ելաւ կրծքից սիրատապ
Եւ իբր շուշան կըտրւած՝
Նա ցած ընկաւ ուշաթափ...
Տեսիլ էր այն, թէ իրական.
Արուսեակն էր բարկացալտ
Աչքով՝ կանգնած գերբընական
Գեղեցկութեամբը՝ հէնց այգ
Վայրկեանին նրա յանդիման,
Վրիժառու աննրման.
Մինչ ոտքի տակ աստուածուհու,
Իբր հարւածով դառնաշունչ.
Ստացած պատիժն իր դիցուհու,
Փաօն ընկած էր անշունչ...

XII

Դէմքըն անդորր, գունատ, ինչպէս
 Լծի ջուրը լուսնասփիւռ,
 Ուշաթափ էր Սաֆօն: Որպէս
 Վարդ ժապաւէն, երկնի երես
 Այգն էր կապել: Մեղմ զեփիւռ
 Փաղաքշում էր կոյսի այտեր:
 Քընարն ընկած էր նրա մօտեր՝
 Կորցրած իր երգն ու անուրջ,
 Ինչպէս մահը, լուռ էր շուրջ.
 Եւ առաքեալն Ապոլոնի՝
 Մուգան գլխին Սաֆօյի
 Չընաշխարհիկ ու գեղանի
 Մի երևոյթ, անմարմին
 Առես էակ, այդ ժամին
 Մեղմ արցունքներ էր թափում
 Կարծես ցօղով երկնային

Սըրսկելով ըսթափում,
 Շունչ էր տալիս Սաֆօյին...
 Յանկարծ կոյսը ցնցեց մարմնով:
 Աչքը բացեց... Մուգան ժպտաց,
 Ժպտաց գունատ մի ժպիտով—
 Ու չքացաւ...

Մենակ մընաց,
 Նայեց չորս կողմ... Ո՞վ էր գնաց...
 Ի՞նչ ահաւոր ունայնութիւն,
 Կարծես մեռել է բընութիւն,
 Մեռել է ծովն... Ո՞ւր է Փաօն...
 Եւ մութ կերպով յիշեց Սաֆօն,
 Որ այգտեղ էր նա քիչ առաջ,
 Աչքում վառ կայծ, կրծքում հառաչ,
 Խօսքով քաղցրը, հըրալի,
 Գալթակղութեամբ հրաշալի:
 Նա այգտեղ էր. նա աղերսում,
 Նա երգում էր, իր սէրն ասում
 Եւ լալիս էր տենչանքն իրա,
 Ինչպէս սուգը շիրմի վերայ,

Կեանքի ըօպէն այն քաղցրագոյն,
 Երազն անհուն բերկրութեան
 Միթէ կորաւ յաւիտեան...
 Եւ նա լիշեց անագորոյն
 Տեսիլը չար դիցունհու,
 Յիշեց—սոսկաց... երգչունհու
 Բախտի յաւերժ հալածող՝
 Նա չըթողեց ճաշակել
 Սիրոյ հուրը... հարւածող
 Օրհասն անդ էր գուշակել,
 Իբրեւ չար բու, նրա համար.
 Միթէ բոլորն անգարձ կորաւ,
 Կեանքի բուքը փշեց, տարաւ,
 Տեսիլն հարւածն էր վերջին,
 Մահի գոյժըն առաջին...
 Ասես խալթլած ճիւղ արձակեց
 Եւ քընարի վրայ յարձակեց.
 Նայեց նըրան, սեղմեց կրծքին,
 Խփեց մատներով մի զարկ... կրկին...
 Եւ մի բուռն հնչունով

Վերջին ցաւի կանչիւնով
 Լարերը խիստ դողացին—
 Կըտրւեցան, լուեցին...
 Եւ երգչունհին՝ խելացընոր՝
 Վաղեց դէպ ժալուր մենաւոր,
 Նայեց չորս կողմ քարափից
 Եւ դողալով սարսափից
 Արձանացաւ յանկարծ...

Ա.՝Հ, Ի՛նչ.

Մէկից միւսեց շուրջ ամեն ինչ.
 Հըզօր տարերքը բընութեան
 Խառնակեցան և նրա հանդէպ
 Ծովի ալեաց մոլեգնութեան
 Պոսէլգոնն էր հրամայում.
 Երեքժամին նրա անվրէպ
 Կայսրութիւնն իր չէ խնայում:
 Երկինք ծածկւեց ամպերով
 Շողաց, շունթաց շանթերով,
 Կարծես կոյսի մահն են ուզում

Բընուլթեանը ցասկոտ յուզում
Նրան հրում է դէպի ծով...
Օ, բօթ ահեղ, օ չար բով:
Եւ ցնցւեցաւ Սաֆօն, կարծես
Չորս կողմ չամեն բան ուժգնապէս
Պայթում, քանդւում է, խորտակւում...
Սաֆօյի սիրտը ծով ասես՝
Վերջին անգամ է փոթորկւում,
Աղաղակում...

Ս ա ֆ օ

Օ՛, անէծք ձեզ,
Ո՛վ կատաղած աստուածներ,
Որ անխընայ ձեր հարւածներ
Մատաղ կեանքիս հասցըրիք,
Անէծք ամբողջ զօրութեամբը
Եւ դառնութեան խստութեամբը
Սիրոյս, որ վրաս բեռցըրիք.
Անէծք ոյժին ձեր ստեղծագործ,
Իր երկունքում ու խորհուրդում.

Անէծք կամքին ձեր ոճրագործ,
Ձեր բարկութեան մութ անդնդում
Թաքուն պահած առելութեան
Եւ ձեր սիրոյն ու բերկրութեան.
Անէծք անյագ ձեր կրքերին,
Ձեր կայանին անշարժական
Ձեր հոգուն դռն, անողոր
Եւ ձեր կեանքին յաւերժական
Սկսած երկնքից մինչ դըժոխք...
Կեանքիս փշրում եմ ես շղթան,
Ո՛վ, դիցունհի գեղեցկութեան,
Եւ թո՛ղ լինի իմ սև մահ
Պըսակ սիրոյդ անյագութեան
Եւ անկմանըդ գոյժն ու ահ...
Ա՛հ, անէծք քեզ...

Եւ հոգու

ձիչով թըռաւ՝ ահարկու
Դատարկութեան մէջ օդեղէն,
Ասես թեւի վրայ հըրեղէն,

Մի երազի սիրակոծ—
Եւ Սաֆօյին՝ ալեկոծ
Ծովըն առաւ իր պաղ ծոց:

Լէւկադիայի ջրերի վրայ,
Ուր սեպացած՝ տխրատես
Ժայռը կարծես մինչև հիմա
Արտասուքով փրփրադէզ
Ալիքների է լալիս,
Հնչիւներ են դեռ գալիս
Մի քընարի հեծեծող,
Որոնք զեփիւռն սըլացող
Յափշտակում է ու տանում
Եւ մեռցնում հեռաստանում:
Գիշերային լըռին ժամին,
Արեծագին վարդադոյն
Մեղմաշքշունջ հոսանքներով
Հնչում են երգ թովչական
Պարիկները զբօսանքներով
Կազմած թափօր յաղթական...

Հէնց որ լուսինն աղու դէմքով
Ծովի ծոցից է ծագում,
Հէնց որ սոխակն սիրոյ վէրքով
Թաւ ծառում է նըլագում.
Հէնց որ գիշերն թեթեւ քողով,
Արտասուելով գոհար ցողով,
Նիրհած ծովին է տիրում
Եւ աստղերի խմբերն դողով
Ողջ երկինքն են զարդարում,—
Ինչ-որ ըստեր մի նագելի
Թափառում է ամերին,
Տալիս անուն մի սիրելի
Եւ լացացնում քընարին:
Մինչդեռ ժայռի գլխին մենակ
Մուգան նրան է դիտում,
Կաթիլ-կաթիլ ու շարունակ
Արցունք թափում է տրտում:
Բայց երբ յանկարծ ստերը տխուր
Լըսում է չար, աղէկըտուր
Զայնը բուր հառաչին,

Իբր արձագանք իր կոչին,
Ինչպէս մի ճիշ գգացումների
Աւերակաց կոյտի մօտ,
Ինչպէս սրտի կոծումների
Ձարագուշակ ու սև բօթ,—
Նա շուտ սահում է ջրերի
Վրայ և այնտեղ է սուղում,
Մինչդեռ խումբը պարիկների
Նրա գալուստից է յուղում:
Եւ ամալի ծովի վերան
Եւ քընաթափ գլխով լերան
Սահում է դառն մի խանդով
Կտրած լարի վերջին կոծը,
Ապա ցաւի ականդով
Պաշարում է ծովի ծոցը
Լըռութիւնը գիշերւան,
Որպէս մահի պաղ սաւան:

Տ. Նազարեանի հրատարակութիւնները

I Պարբերական

1 ԱՂԲԻԻՐ ամսագիրը	83 թ.
»	84 »
»	85 »
»	86 »
»	87 »
»	88 »
»	89 »
»	90 »
»	91 »
»	92 »
»	93 »
»	94 »
»	95 »
»	96 «
»	97 »
2 ՏԱՐԱԶ շաբաթաթերթ	90 »
»	91 »
»	92 »
»	93 »
»	94 »
»	95 »
»	96 »
»	97 »
3 ԱՌՈՒՑԻ ամենօրեայ լրագիր	92 »
»	93 »

II Գիրքեր

Ռ. Գ.

1 Քնար խօսնակ	— 50
2 Պօղոսնի ուսուցչի օրագրից	— 20
3 Երկու մանրավէպ	— 15
4 Սոխակ և խոզարած	— 15
5 Հարս և սկեսուր	— 15
6 Գլըլցէ կընանոցը պէնրփէշակը	— 25
7 Երեխաները և նրանց բարեկամները, պատկերազարդ	— 40
8 Փայտաշէն խրճիթից սպիտակ տունը, պատկերազարդ	— 60
9 Հսկայ մըջին, պատկերազարդ	— 40
10 Ժան Բատիստ Լիւլիի մանկութիւնը	— 10
11 Ոսկի ձկնիկ	— 30
12 Նոյնը երկրորդ հրատարակ.	— 5
13 Մշակւած և անմշակ ծառի կեանքը, պատ.	— 30
14 Չարածճի Արամի արկածները, պատ.	— 50
15 Փրիդիօֆի դիւցազն, պատ.	— 40
16 Ընդհանազան	— 40
17 Տորք անդեղ և Հայկանուշ գեղեցիկ	— 40
18 Դալի աղաթներան պատկերներ	1 —
19 Ժաշակ	— 25
20 Տեղազրական նամակաւի	— 30
21 Երևելեան վիպաշխարհ	— 20

22 Բառեկան Լեզնդա	— 20
23 Գիւլէ	— 15
24 Գալիա	— 10
25 Աղա Մահմէա Չահը Չուլում	— 2
26 Մինը այսպէս միւսը այնպէս	1 —
27 Պարսկական զրոյցներ	— 5
28 Վերջին վէրքեր	— 30
29 Մըցումն հասարակութեան հետ	— 60
30 Դե պատ.	— 30
31 Демонъ պատ.	— 30
32 Վիւհէլմ Թէլլ	— 20
33 Խոշընդոտ	— 50
34 Գինեգործի աղջիկը	— 15
35 Կնոջ կոշումը	— 15
36 Խօրերա	— 10
37 Ֆէրօ	— 15
38 Սկիզբն երկանց	1 —
39 Փրիդօլին	— 5
40 Նրա մայրը	— 5
41 Կոլումբոս	— 5
42 Եւանգելիան	— 5
43 Նւէր հայ ուսուցիչներին	— 5
44 Ծերենցի կենսագր. յաւելած երկ. IX դ.	2 —
45 Հուրենոտներ	— 5

III Օրացոյցներ

	Թ. Կ.
46 Օրացոյց 90 Թ. փոքրադիր	— 10
47 » » պատկերազարդ	— 15
48 » 91 կանանց համար	— 40
49 Ծոցի	— 5
50 Դրականի մեծադիր	— 15
— Տախտակ	10
— Պատի	— 50

IV Պատկերներ եւ նկարներ

1 Պարոյր Հայկազն եւ Մովսէս Խորենացի	— 25
2 Ս. Սահակ	— 25
3 Ս. Մեսրոպ	— 25
4 Տրդատի մկրտութիւնը	— 25
5 Արտաշէս Թագաւորի մուտքը Հռոմ	— 25
6 Խրիմեան հայրիկ (մեծադիր)	1 —
7 Ս. Իգմիրլեան պատրիարք (մեծադիր)	1 —
8 Ս. Երեմիայ արքեպիսկոպոս	— 10
9 Ս. Ա. արքեպիսկոպոս Սեդրակեան	— 10
10 Գրիգոր Արծրունի	— 10

11 Չերենց	— 10
12 Րաֆֆի	— 10
13 Ռաֆայէլ Պատկանեան	— 10
14 Միքայէլ Նալբանդեան	1 —
15 Աղամեան	— 60
16 Ղ. Աղայեանց	— 10
17 Ս. Չահապիղեան	— 10
18 Բերկրանք	— 60
19 Ռօմէօ եւ Հուլիէթ	— 30
20 Ռաֆայէլի Դրեզնեան դալերէյ՝ Մազոնա եւ Հրեշտակներ, չորս պատկեր	— 50
21 Ռուբենսի՝ Յիսուս Տիբամայր	— 10
22 Մողերի երկրպագութիւնը	3 —
23 Յիսուս խաչակիր	3 —
24 Արշալոյս	3 —
25 Չմեռ	— 50
26 Ցուրտ է	— 25
27 Անառակ որդի	1 —
28 Մայրիկի ննջարանում	— 50
29 Հարէմի աղջիկը	— 50

V Պատկերներ ձեռագրակու վրայ

1 Վեհափառ Հայրիկ	6 —
2 Ս. Իգմիրլեան պատրիարք	10 —
3 Գրիգոր Արծրունի	3 —

VI ԱԼԲՕՄՆԵՐ

1 Գովասեան տիպեր	— 30
2 Գեղարուեստական ալբոմ	— 30
3 Յիսուսեան դավերէյ	— 30
4 Ալբոմ-աւմանախ	2 —

